

Satiren og demokratiet

Kometens og Krydserens *spydstikk mot makten – og mot avmakten*

Satire and democracy in *Kometen* and *Krydseren*

Stings against the powerful – and against the powerless

Kai Østberg

Førsteamanuensis, Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge

E-post: kai.ostberg@usn.no

ABSTRACT

The article argues that the satirical magazines *Kometen* (1842) and *Krydseren* (1849–1854) helped extend the range of the freedom of speech and served a democratic purpose in the balance of powers. They did this by mitigating the fear of authority and by ridiculing those who made false claims to political or social superiority, especially within the elite of the capital Kristiania. *Kometen* and *Krydseren* also paved the way for allowing manifestly opposing interests to clash in the public sphere. They thus contributed to bursting the straitjacket of consensus, an ideal which had been held up as the ultimate goal of public discussion by the governing elite. This was an important step in the process of the formation of political parties. The flip side of the satirical activity was less conducive to democracy. Contempt for lack of linguistic ability and intellectual finesse led the magazines to attack the provincial press with as much urban arrogance as the one they fustigated in their Kristiania opponents. Even worse, after the democratic Thrane-movement had been crushed, *Krydseren* relished ridiculing the linguistic clumsiness of the worker's newspaper. Later on, *Krydseren* claimed in earnest that insufficient linguistic mastery was the real reason the Thrane-movement had been crushed by the authorities.

1840- og 1850-årene befinner seg innenfor rammen av det som gjerne kalles embetsmannsstatens klassiske periode (1840–1870).¹ Embetsmennene hadde frigjort seg fra kongemaktens kontroll, og styrte en regjering som var blitt selvrekutterende. Stortinget hadde sine viktigste bonderadikale vedtak fra 1830-årene bak seg. Fra 1842 til 1869 lot stortingsmajoriteten seg i store trekk lede og opposisjonen seg splitte av regjeringstro krefter, under ledelse av embetsmannsstatens ikon Anton Martin Schweigaard. Den virkelig store trusselen mot embetsmannsstaten i denne perioden kom ikke fra Stortinget, men fra Thranebevegelsen, i kjølvannet av 1848-revolusjonen. Den ble ettertrykkelig knust. Mens Stortinget

1. Seip 1974, s. 85ff.

var noe tannløst, begynte pressen til gjengjeld å vinne større utbredelse og en sterkere stilling. Redaktør- og journalistrollen var i ferd med å profesjonaliseres, og prinsippene for en maktgranskende og kritisk avslørende presse med en viktig offentlig funksjon begynte å fasttømmres i større grad. Pressen var i ferd med å etableres som en fjerde statsmakt, med legitimering i den offentlige opinion.²

Det var i begynnelsen av denne perioden, i 1842, at satirebladet *Kometen* for en stakket stund gikk i bane over Kristianias offentlighetshimmel, som den første representanten for genren «satirisk blad» eller «vittighetsblad» i Norge. Bladet hadde en levetid på bare et halvt år, og fikk nokså lite oppmerksomhet i samtiden. Det neste satirebladet var *Krydseren*, som utkom i perioden 1849–1854. Det fikk etter hvert et betydelig gjennomslag i offentligheten. *Andhrimner*, som utkom i ni måneder i 1851, blir ikke behandlet her.

Kometen var utvilsomt et talerør for demokratiske holdninger. Bladet målbar et røft ytringsfrihetsideal, med krass kritikk av makthavere. Det forsvarte også nasjonale og folkelige standpunkter overfor den dansksinnede del av embetsmannseliten og hadde et klart agg særlig mot kristianiaelitens arroganse. *Kometen* ønsket klare konfliktlinjer i offentlig debatt og argumenterte for tydelige partiskiller i politikken, noe som på det tidspunkt var et radikalt standpunkt.³ Embetsmannsstatsens valgsystem var rigget for å hindre partidannelser. Valgloven fra 1828 forbød eksplisitt valgagitasjon. Riktignok ble forbudet mot utdeling av valgmannslistene opphevet i 1842, men de øvrige deler av regelverket og de tilhørende uformelle normene understøttet ennå i mange år ideen om å velge representanter med henblikk på respektabilitet og dyktighet, ikke på politisk standpunkt.⁴

På mange måter videreførte *Krydseren* forgjengerens linje og markerte seg klart som politisk opposisjonsorgan. Bladet kalte seg både liberalt og demokratisk, men først og fremst var det en forkjemper for individualisme og dertil hørende talefrihet og ærlighet i offentligheten. Bladet var i likhet med *Kometen* tilhenger av politiske partier, men ønsket samtidig å kritisere ethvert overtramp, uansett partitilhørighet.

Et trekk som gjør at disse bladene fortjener oppmerksomhet, er at de (og dette gjelder også *Andhrimner*) var treningsarenaer for unge menn som nesten uten unntak skulle komme til å inneha nøkkelroller i litteraturen, kulturlivet og politikken.⁵ Hovedpoenget med denne artikkelen er likevel et annet, nemlig å drøfte i hvilken grad disse to satirebladene bidro til utvikling av en friere og mer kritisk offentlighet i Norge på 1840- og 1850-tallet, og dermed til en mer demokratisk politisk kultur. I den sammenheng vil jeg vil også rette oppmerksomheten mot den politiske vrangsidene av satirikernes virksomhet: Satiren kunne noen ganger virke som en foraktfull disiplinering som tjente til å undergrave selvtilit og opplevd talerett for dem som sto lavt på den sosiale rangstigen. Denne utøvelsen av kulturelt herredømme fra dem som hadde ordet og viddet i sin makt hadde en sosial

2. Eide 2010, særlig s. 230ff.

3. «Kometens ærbødige Promemoria angaaende Partier», i to deler i *Kometen* nr. 5, den 27. juni 1842 og nr. 8, den 18. juli 1842. Se også artikkelen som oppsummerer *Kometens* bane ved slutten av første hefte, i nr. 13, den 22. aug. 1842, første side: «Enhver som med uhildet Blik betrakter vore politiske Forholde, vil see at der udvikler sig en Kamp mellem Partierne, der stedse skarpere og skarpere afsondre sig fra hinanden. Det er saa langt fra at dette er noget sørgelig Tidernes Tegn, at tværtimod enhver Fædrelandsven har al Grund til at glæde sig derover.»

4. Seip 1974, s. 115–123, særlig s. 116 og 118 og Storsveen 2010.

5. Medarbeiderne i *Kometen* og *Krydseren* kommer vi tilbake til. Mennene bak *Andhrimner* var Paul Botten Hansen, Ibsen og Vinje.

dimensjon, noe som viser seg tydeligst i behandlingen av Thranebevegelsen. Men den hadde også en sentrum–periferi-dimensjon når den rettet seg mot angivelig undermåls provinsboere. Disse var i all hovedsak representert ved provinspressen, som var en av yndlingskiteskivene, særlig for *Krydseren*. Her er det verdt å merke seg at debatten i avisene den gang i mye større grad enn i dag inkluderte debatter mellom aviser. Et annet trekk er at mange av provinsavisene hadde egne Kristiania-korrespondenter og dessuten gjenga mye stoff og standpunkter fra hovedstadsavisene. I den forstand var antagelig hovedstadsdominansen i lokale medier større enn i dag. Men ikke bare var Kristiania det geografiske sentrum for den politiske og intellektuelle offentlighet. Byen rommet også landets klareste (og kanskje eneste) eksempel på en lokal offentlighet som var dominert av embetsmenn og andre akademikere.⁶ Samtidig var denne offentlighet i visse henseende riksdekkende. Dette har sitt motstykke i embetsmennenes selvbilde, enten de befant seg i Kristiania eller andre steder: De virket for helheten, ikke for det lokale eller partikulære.⁷ Som vi skal se, ble de satirikerne som virket i dette miljøet i høy grad også preget av sin lokale tilhørighet til det – inkludert forestillingen om å være høyt hevet over det lokale.

SATIREN SOM SAMFUNNSRENSENDE OG BEVISSTHETSUTVIDENDE MEDISIN

Historikeren Amy Forbes ser satire som den mest potente offentlige opplæring i republikansk sinnelag og tenkemåte i Frankrike på 1830-tallet. Dels skjedde det gjennom å tematisere misforholdet mellom de opphøyde løfter om frihet som julirevolusjonen bygget på, og den trivielt materialistiske og autoritære stil som preget Ludvig Filips styre. Å bruke groteske overdrivelser for å fremheve kontrasten mellom ideal og virkelighet, er en klassisk satirisk metode. Men den viktigste demokratiserende funksjon i denne perioden lå antagelig i at den satiriske form aktiviserte og skjerpet publikums kritiske sans, gjennom at de selv måtte finne relasjonen mellom eksplisitt mening og forskjellige lag av underliggende, implisitt mening. I satiren er meningsinnholdet ikke entydig gitt, men gjenstand for kontinuerlig tolkning. Det er her en parallell til demokratisk politikk, ved at myndighetenes maktutøvelse er gjenstand for kontinuerlig legitimering eller delegitimering av opinionen.⁸ Forbes hevder videre at satire og ironi virket bekræftende på det franske borgerskapet selvoppfatning, også når denne satiren ble rettet mot borgerskapets selv, som i boulevardteatrenes raljering over den griske og trangsynte besteborger. Ved å verdsette satire viste man evnen til kritisk og selvkritisk distanse.⁹

Kjetil Jakobsen har i sin bok om ytringsfriheten pekt på at satiren virker kritisk og politisk frigjørende ved sin avsakralisering av makten. Satiren fremviser makten, ikke som noe hellig, men som noe menneskeskapt og dermed feilbarlig.¹⁰ Satiren er den nål som stikker hull på den pompøse makthavers oppblåste selvbilde, bringer ham ned på jorda og gjør det

6. Myhre 2011, s. 65f.

7. Seip 1974, s. 62–63 og Sejersted 1978, s. 283–284.

8. Forbes 2010, s. xxvii. Maggio 2007 har et lignende resonnement om den demokratiserende effekt som ligger i den satiriske karikaturs krav til aktiv og kreativ tolkning.

9. Forbes 2010, s. 96–98.

10. Jakobsen 2016, s. 244–246.

mulig å forholde seg kritisk til ham. Satiren snur som karnevalet opp ned på hierarkiene, gjør lite det som er stort, og gir det skitne, rå, animalske og tøylesløse borgerrett i offentligheten på linje med det dannete.

Slik sett kan vi snakke om satirikerne som demokratiske reformatorer, med en alvorlig hensikt bak all sin spott og hån. Det de særlig ønsket å utvikle og beskytte var tanke- og ytringsfrihet. Satiren kommer likevel i en annen kategori enn de velmente prosjekter for dannet debatt, for edruelighet og for bekjempelse av sykdommer som behandles i en del av de andre artiklene i dette temanummeret. Den har i sitt vesen noe ustyrlig og destruktivt ved seg, den egger følelsene og velter møblementet. Satirikerer selv blir gjerne revet med, slik at det han eller hun måtte ha av høyere hensikter, fort kan vike plassen for gleden ved å la det etsende viddet utfolde seg og se offeret fråde av raseri når pilene rammer på de ømmeste punkter.¹¹ Kristian Nymark pekte i foregående artikkel på at det ble oppfattet som en alvorlig trussel mot embetsmannsstatens styrings- og kommunikasjonsmodell at offentligheten fikk bli preget av dyrking av konflikter, personfiksering og saftig språkbruk, slik som i Peder Soelvolds *Statsborgeren*. Satirikerne dyrket alt dette, og de kunne således oppfattes som en fare for det rasjonelle ordskiftet. Selv anså satirikerne at det tvert imot var den for store hårsårhet som utgjorde en fare for den offentlige debatt og demokratiske årvåkenhet. I et ironisk angrep på den martyrrolle den konservative *Christianiaposten* inn tok overfor angrep fra opposisjonsblader, skrev *Krydseren* i 1851:

Det værste ved Sagen kan muligens være, at naar Posten vaander sig og vræler saa ofte, vil Folk kanske tilsidst ikke bry sig om at se efter om det ogsaa virkelig staar noget paa. Men Posten indbilder sig nu en gang at være kommen ind i Verden med det Kald bare at tude over denne Jammerdals Spydighed og Ondskab, specielt mod den selv ...¹²

Dette var et hovedtema for både *Kometen* og *Krydseren* i deres relasjon til de konservative, regjeringstro aviser både i provinsen og i Christiania.¹³ Den etablerte maktens talerør nedvurderte opposisjonelle bidrag ut fra dens rå og uanstendige form. Den satiriske opposisjon på sin side, angrep motparten for å innta en opphøyet martyrrolle og å påberope seg en retorisk og argumentativ renhet som i virkeligheten var mer repressiv enn satirikerens forhånelse.

KOMETEN 1842: FORSVAR FOR RØFF MENINGSUTVEKSLING OG FOR ET POLITISK VÅKENT FOLK

Det danske satirebladet *Corsaren* ble startet i 1840, av republikaneren Meir Aron Goldschmidt. Avisens emblem var et piratskip hvor det på banneret sto innskrevet åpningsordene fra revolusjonssangen *Ça ira* («Det går bra»)¹⁴ *Corsaren* fikk stor utbredelse, også i Norge.

11. Et eksempel i så henseende kan være Vinje, som var en av sin tids skarpeste satirikere. Francis Bull påpekte at det var fort gjort for Vinjes støttespillere å overvurdere sammenhengskraften i mannens liv og verk, hvis man undervurderte effekten av hans utpreget satiriske legning. Se Haarberg 1985, s. 60.

12. «Posten», i *Krydseren* nr. 133, den 1. november 1851.

13. Se for eksempel artiklene «Til A. Munch», i *Kometen* nr. 22, den 26. oktober 1842 og «Pressen», i *Krydseren* nr. 90, den 4. januar 1851.

14. Mchangama og Stjernfelt 2016, s. 344.

Det var kanskje mer beundret i Norge enn i Danmark, hvor det ble ansett som et smussorgan, fordi det under det fortsatt eksisterende danske eneveldet måtte kamuflere sin kritikk av konge og regjering under ironi og lavkomikk. Bladet skulle særlig komme til å bli husket for ettertiden for sin feide med Kierkegaard i 1845–1846.¹⁵ *Kometen*, som var det første norske blad som primært var viet satire, kom i 1842 og var inspirert av *Corsaren*.¹⁶ Bladet utkom ukentlig, og utgiveren (og etter alt å dømme eneste bidragsyter) var juristen og litteraten Hans Øhrn Blom, sønn av eidsvollsmann og senere amtmann Gustav Peter Blom. Til tross for sin beundring for sin danske kollega, signaliserte *Kometen* fra første øyeblikk at bladet ikke ville opptre som en norsk versjon av denne, blant annet vil «Forholdene [i Norge] gjøre en anden Tone nødvendig ...».¹⁷ Her siktet han sannsynligvis til at Norge, i kontrast til Danmark, var en stat med fri forfatning og garantert trykkefrihet. I Norge trengte man derfor ikke å holde en gjennomført spøkefull og indirekte tone i sin maktkritikk. Redaktøren bemerket i sin avskjedsartikkel at de som har insistert på *Kometen* skulle forestille en norsk *Corsar*, umulig kunne ha lest bladet.¹⁸ Han viste i den sammenheng til at *Kometen* hadde inneholdt omtrent like mange alvorlige som humoristiske artikler, og således slett ikke hadde hatt til hensikt å være et rent «Harcellistblad».

Ikke minst gjennom valget av sine yndlingsfiender, viste bladet hva det sto for. *Kometen* satte avisen *Den Constitutionelle* i kontrast til det barske uavhengighetsideal satirebladet selv bekjente seg til. Kretsen rundt *Den Constitutionelle* kalte seg *Intelligensen*, og Schweigaard og Welhaven var noen av de ledende skikkelser. Deres motstandere, med Wergeland som den fremste, betegnet dem gjerne som *Troppen* eller *troppister*. *Kometen* anklaget *Troppen* for å hevde at de representerte en dannelse som adskilte dem fra skittenheten og gemenheten i de opposisjonelle blader generelt og *Morgenbladet* spesielt, som på denne tiden var det viktigste opposisjonsblad.¹⁹ Men i realiteten var det *Den Constitutionelle* som representerte en sjelens råhet blant annet gjennom sin nådeløse kritikk av nasjonalt sinnede diktere, mente *Kometens* redaktør.²⁰ Han omtalte troppisteriet som et omseggripende onde som best kunne motarbeides ved satirens hjelp. *Troppen* fikk spesielt gjennomgå for sin danskvennlighet på det kulturelle felt. Men *Kometen* angrep sine motstandere også for deres bløtaktighet, noe som for mange av de anti-danske nettopp var et aspekt av dansksinnetheten.

Disse angrepene hadde et politisk aspekt. Den britiske idehistorikeren Quentin Skinner har, med utgangspunkt i Machiavelli, pekt på nøysomhet, mannsmot og politisk våkenhet blant borgerne som viktige egenskaper i en republikansk politisk kultur.²¹ Skinners norske kollega Thomas Krogh har på sin side etterlyst en slik tradisjon på norsk grunn.²² Hans

15. Thielst 1995, s. 213.

16. «Kometens Afskedsord til Publikum», i *Kometen*, nr. 26, den 23. november 1842: «'Corsaren' [...] der nu i et Par Aar i et vist Genre har leveret en Række af nogle af de meest udmærkede Vittighedsværker, der nogensinde have seet Dagens Lys.»

17. «Anmærkninger om Kometen af Andre og den selv», i *Kometen*, nr. 2, den 9. juni 1842 og «Kometens Afskedsord til Publikum», i *Kometen*, nr. 26, den 23. november 1842.

18. «Kometens Afskedsord til Publikum», i *Kometen*, nr. 26, den 23. november 1842.

19. Tidlig på 1850-tallet skiftet *Morgenbladet* side og ble regjeringsvennlig og konservativt.

20. *Kometen*, nr. 13, den 22. august 1842, s. 2.

21. Skinner 2009, s. 135–141.

22. Krogh 2010.

Øhrn Bloms blad kan nettopp sees som forkjemper for en slik tradisjon. I en av sine mange artikler om landet Babelenien²³ skriver Blom om selskapet *Paafundet*²⁴ dominert av «unge Narre, som sætte sin største Ære i at agere Lapse og Dandyer» og som med sin «Anmasselse og Arrogants» har fått en innflytelse i byen og landet som ville vært utenkelig andre steder, med uheldige virkninger både for selskapstonen og litteraturen.²⁵ I en annen av Babelenien-artiklene skriver han at den som har et visst mål for sin satire og som rammer, kalles pøbelaktig, derimot har man lov til å være så grov som man vil når man bare vil vekke oppsikt.²⁶ Jeg tolker det som at han mener at den politisk effektive satire ble sett ned på, mens satire som en slags offentlighetens narsissistiske selskapsunderholdning var tillatt.

Litterært var Welhaven og troppistene hovedfienden. Politisk var det Severin Løvenskiold. Denne var i 1840 blitt forfremmet til stattholder, og var en helt sentral prygelknabe i *Kometens* spalter. Bredo Berntsen skriver at det var et smålig og personlig hatsk preg over bladets monomane, personfikserte polemikk.²⁷ Men terpingen på de samme figurene var et bevisst grep for å etablere et rom for *inside jokes* som kunne fungere, og derved få frem prinsipielle politiske poenger.²⁸ Dette var nettopp redaktørens egen begrunnelse for sin fremgangsmåte.²⁹

Blant de mange eksempler på hvordan bladet ironiserer over sine motstandere, skal vi her dykke dypere ned i ett av dem, fordi det er særlig innholdsrikt både når det gjelder satiriske virkemidler og temaer som tydeliggjør at Blom er en forkjemper for en demokratisk politisk kultur. Det gjør han særlig ved å være anti-aristokratisk og (noe mer fordekt) anti-monarkisk, for satirens foretrukne form er som kjent den negative. *Kometens* satiriske fortelling dreier seg om en middelalder-inspirert ridderturning Kristianias unge salongløver har stelt i stand. De har utstyrt seg med hjelmer og skjold av papp, med sverd av tre, og de rir på de verste øk.³⁰ Slik avsanner de ryktene om våre unge herrers dårlighet, ironiserer Blom, og dermed også hans egen fordom om at «det eneste krigerske ved deres Personer bestod i deres Knebelsbarter, og at deres Mod kun yttrede seg i store Ord.» Stattholder Løvenskiold ble naturligvis valgt til dommer for turneringen, og *Kometens* redaktør fantaserer om hvordan det gikk for seg da tomannsdeputasjonen fra de unge herrer oppsøkte stattholderen for å utbe seg denne nåde. De måtte vente lenge i audiensværelset og bukket så tre ganger for den tomme stolen, og da Løvenskiold kom inn, ni ganger for ham selv. Deretter åpnet den ene med følgende tale: «Deres Excellence! Vi tage os den Frihed ...». Ved ordet frihet skvetter Løvenskiold til og avbryter dem med et spørsmål på fransk om hva de

23. Norge, men mest Kristiania.

24. Dette kan være Studentersamfundet, men det kan også være det konkurrerende Studenterforbundet, som i 1832 var blitt etablert som en ubrytergruppe av Intelligens-kretsen, i protest mot den tøylesløse og kraftpatriotiske drikkekulturen i Studentersamfundet. Studenterforbundet hadde imidlertid utspilt sin rolle allerede etter få år, så i så fall er det fra Bloms side snakk om et tilbakeblikk på motstanderens mislykkede «Paafund». Troppen mistet makten over de studentsosiale aktiviteter, men var i 1840-årene til gjengjeld i ferd med å erobre makten i samfunnet. Se Wallem 1916, s. 163–173 og Johansen 2017, s. 174–175 samt artikkelforfatterens innledning i foreliggende publikasjon.

25. «Tredie Brev fra Babelenien», i *Kometen*, nr. 20, den 12. oktober 1842.

26. «Beretninger om Landet Babelenien (Fortsættelse)», i *Kometen*, nr. 8, den 18. juli 1842.

27. Berntsen 1999, s. 35.

28. Takk til Kristian Nymark for å ha sett dette momentet.

29. «Kometens Afskedsord til Publikum», i *Kometen*, nr. 26, den 23. november 1842.

30. «Turneringen. I. Før Festen», i *Kometen*, nr. 2, den 9. juni 1842.

har med frihet å gjøre. Han er sur fordi de har avbrutt hans morgentolett, noe som av ham ansees som helligbrøde. De besøkende forsikrer om at de har ingen ting med friheten å gjøre og at de bare vil ha ham med på sin fest. Han blidgjøres og lover å gjøre dem den *honnneur* å komme: «Men hvorfor have I ikke meleret Eders Norsk med Fransk som jeg gjør mer af end mit Modersmaal?». Så utstrakte han begge sine ben og lot de utsendte unge herrer bukke ned og kysse dem.³¹ Etter turneringen har de unge herrer fyllekalas, for de tar verden lett.³² Under sin fyllekule krangler de unge festløvene om betydningen av et latinsk skålvers. En av lederne har proklamert at «... min smule Latin har jeg glempt, og det gjør enhver Gentleman», men lanserer så likevel en oversettelse, som selvfølgelig er feil. Kvelden ender i grøften, hvor den oppstigende sol morgenen etter belyser synet av «Christiania Noblesse» med «duggede Lokker og Dug i de sværtede Knebelsbarter.» Men de er snart klare til nye bedrifter. Lykkelig land som skal regjeres av en så håpefull slekt, utbryter *Kometens* redaktør. For de fleste var jurister, og juristene regjerer jo verden, bemerker han. Dette var en referanse til en farse av Wergeland.³³

Angrepet på kristianiasnobbene er nettopp i Wergelands ånd (se figur 1). I fortellingen om deres «turnering» er også mye av det satiriske repertoar på plass, med ironien og overdrivelsene som det sentrale. Fortellingen inneholder også en referanse til en etablert komisk størrelse som Don Quijote.³⁴ Den politiske brodd er mot underdanighet og fjesking for kongeaktige excellenser,³⁵ jåleri og svakhet for alt utenlandsk og mot juristene som norsk herskerklasse. Om den turneringen han beskriver faktisk fant sted eller ikke, er ikke avgjørende her, for uansett har Blom krydret fremstillingen med adskillige elementer etter eget behov. Hele konseptet med at de slåss med tresverd får dem til å fremtre i et barn-

Fig. 1: I likhet med *Kometen* raljerte Wergeland gjerne over kristianiasnobben, for eksempel i farsen *Stockholmsfaren* nr. 2 (1837), hvor denne illustrasjonen er hentet fra. Avbildet fra F. B. Wallem 1916: *Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar. Første del*. Oslo: Aschehoug.

31. «Turneringen. I. Før Festen», i *Kometen*, nr. 2, den 9. juni 1842.

32. «Turneringen. II. Etter Festen», i *Kometen*, nr. 2, den 9. juni 1842.

33. Siful Sifadda, *Verden tilhører os jurister!* fra 1840.

34. «... det er ingen 'Don Quijote', som ridende på et Æsel [her forveksler vår satiriker Don Quijote med Sancho Panza] fægter mod en Veirmølle; thi i vor By have vi vel nok af Veirhaner, men ingen Veirmøller og af Æsler ingen fiirbenede.»

35. Jfr. «Charivari», i *Kometen*, nr. 6, den 4. juni 1842. Her finner vi en småhistorie med samme tendens, rettet mot kretsen rundt *Den Constitutionelle*: «Hertugen af Orleans sagde engang, at gode Hoffolk bør ikke have megen Ære i Livet. Gaer man herefter, er der ingen Tvivl om, at man blandt Troppisterne vil finde de bedste Hoffolk i Verden.»

aktig og uheroisk lys, som menn og som deltagere i den offentlige debatt. Blom kan meget vel ha hatt et klassisk forelegg, for det «å kjempe med tresverd» var en kjent allusjon til talere som brukte retorikk som et selskapstriks, men ikke tålte å kjempe i kampens hete med en som var mester i sitt fag og som var vant til å bruke skarpe sverd. Både Tacitus og Cicero snakket nedverdiggende om slik «selskapsretorikk», som var omtrent den eneste retorikken som ble igjen som en reell mulighet etter at republikken hadde falt og keiserveldet tok over.³⁶ Bloms ovennevnte påstand om at bare satire som ikke var politisk virksom ble godtatt, kan sees i lys av dette.

Både for Løvenskiolds og de unge herrers del legger *Kometens* redaktør vekt på å minne om deres kroppsfunksjoner. Deres moralske og intellektuelle ferdigheter levnes heller ikke mye ære. Mens *Kometen* raljerer over dem som føler seg tiltrukket av fransk og dansk på bekostning av det norske, bringer den imidlertid selv stadig uoversatte latinske sitater. Dessuten hoverer altså bladet over de utilstrekkelige latinkunnskaper blant landets fremtidige styrere.

I SLAGSMÅLS PARADIS, MEN BARE MED PROVINSPRESSEN

Hvilken virkning hadde så lille *Kometens* hissige og vedholdende hakking på Løvenskiold, troppistene generelt og kretsen rundt *Den Constitutionelle* spesielt? I en artikkel om intellektuelles rolle i vår tid, viser Tzvetan Todorov til det bilde Sokrates brukt om seg selv. Han betraktet seg som en klegg som skulle få fart på den store tunge statskroppen ved å stikke den i hesterumpa. Også i dag bør intellektuelle gå inn i rollen som klegg, hevder Todorov.³⁷ Med det mener han at de bør stå halvveis innenfor og halvveis utenfor samfunnet, for det er i denne posisjon de kan gi korrektiver til den etablerte politiske og kulturelle elite. Hans Øhrn Blom lyktes tydeligvis ikke spesielt godt med denne rollen, i hvert fall ikke som redaktør av *Kometen*. Bladets angrep ble ikke verdiget noen oppmerksomhet, verken i *Den Constitutionelle* eller i kristianiapressen for øvrig i løpet av bladets korte levetid. Hvis vi skal tro redaktøren selv, må det likevel ha vakt en ikke ubetydelig interesse (se figur 2).³⁸

Men i hovedstadspressen var det først etter at *Kometen* hadde gått inn at det i forbigarten ble omtalt som «et nylig afdød Blad» og et «Flyveblad».³⁹ Det ser ikke ut til at Bloms blad slapp inn i det som i Jostein Gripsruds offentlighetshistorie blir kalt «det norske slagsmålsparadis».⁴⁰ Det gjaldt vel å merke i hovedstaden. Desto mer gjorde *Kometens* redaktør ut av at han var blitt angrepet av kristianiakorrespondenten til *Budskeruds Amtstidende* og *Drammens Adresse*. Provinsbladets korrespondent hadde erklært at *Kometen* var preget av «total mangel på Vid og sund Sands.» *Kometens* redaktør erklærte seg meget fornøyd med dette angrepet, fordi korrespondenten var så klønete i å uttrykke seg: «De har den Maneer at ramme Dem selv naar De vil slaae Andre.»⁴¹ Ved en senere anledning kalte *Christians-*

36. Se Tacitus, *Dialogus Oratoribus* (Dialog om talekunst), https://www.loebclassics.com/view/tacitus-dialogus/1914/pb_LCL035.325.xml og Cicero, *De Optimo Genere Oratorum* (Om den beste taler), <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0543:chapter=6&highlight=rudibus>. Takk til David Isaksen for dette poenget.

37. Todorov 1995, s. 218.

38. «Anmærkninger om Kometen af Andre og den selv», *Kometen*, nr. 2, den 9. juni 1842.

39. «Christiania d. 3. December», i *Den Constitutionelle*, No 338, 4. Des 1842. *Kometens* redaktør kommenterer selv: «'De store Blades' iherdige Taushed ved Alt, hvad 'Kometen' angaaer», se *Kometen* nr. 21, den 19. oktober 1842, første side.

40. Gripsrud 2017. Betegnelsen brukes i overskriften som dekker perioden 1840–1890.

41. «Til Korrespondenten for Budskeruds Amtstidende og Drammens Adresse», i *Kometen*, nr. 3, den 15. juni 1842.

K o m e t e n.

Nr. 2. Torsdagen den 9de Juni. 1842.

Anmerkninger om Kometen af
Andre og den selv.

Det er ganske kurost at gaae omkring blandt Folk og høre de meest uforbeholdne Domme om sine egne Produkter, uden at Noget har Anseelse om, at han har Forfatteren for sig. Men vi have dog ikke hørt stort Andet end vi allerede i Forveien kunde slutte os til, at vi maatte komme til at høre. Nogle finde vore Kritikker slette, Andre gode; Nogle finde, at vi vel medrette have angrebet den og den, men at vi skulde have sparet den og den blandt deres Venner og Bekjendte; Nogle finde os for grove, Ingen for fine. Udskillige have troet, at „Kometen“ skulde være en Efterligning af „Corfaren“, og at et saadant Blad ikke passer sig hos os. Deri ere vi enige; thi Forholdene her aare en anden Tone nødvendig, og beku-

Turneringen.
I. For Fjelen.

Ridderkabets Tid er vendt tilbage, Ridderlighedens Land er vaagnet i vort Land! Og det er ingen Don Quixote, som ridende paa et Hjelv sægter mod en Weirmølle; thi i vor By have vi vel nok af Weirhaner, men ingen Weirmøller og af Hjelver ingen stribende. O du Dame i den graae Silkehjole, som har nedrevet vore unge Herrer, „Stabningens Messerstykker“, som en af dine Søstre har kaldt dem; hvor du har været uretfærdig! Og jeg maa selv tilstaae, at jeg har troet, at det eneste Krigeriske ved deres Personer bestod i deres Knebelbarter, og at deres Mod kun yttrede sig i store Ord. Men nu have de med Stjofde og Hjelme af Pap, med Kjørtler af Bomuldstoi, med Sværd af Træ og ridende paa de værste Dg, som vor By

Fig. 2: Kometens redaktør Hans Øhrn Blom gikk under dekke av sin anonymitet rundt blant folk og lyttet til deres dom over bladet: «Nogle finde os for grove, Ingen for fine.» Foto: Nasjonalbiblioteket.

sandspostens korrespondent *Kometen* for den verste «kippe»⁴² av alle avisene.⁴³ *Kometens* redaktør kvitterte med at korrespondenten for løs på alt, enten han forsto det eller ikke, «med drengekaad Uforskommethed»,⁴⁴ og at hans argumenter var som «en stinkende Morads».⁴⁵ Mye tyder på at utveksling av denne type elskverdigheter var etter Bloms smak. Han signaliserte nemlig stadig at han ønsket seg en røffere, mer åpent konfliktfylt offentlighet, hvor motsetningene trådte tydelig frem. I sin omtale av Christianssandsposten og dens kristianiakorrespondent, fremhever Blom deres politiske naivitet og demokratiske umodenhet. Korrespondenten fikk blant annet pryl for å sitt standpunkt om at Holbergs satire *Den politiske kannestøper* fortsatt var gyldig for samtiden.⁴⁶ Dette røpet ifølge Blom korrespondentens uvilje mot en politisk aktiv og våken befolkning. *Kometen* anså tvert imot at det var den politiske sløvhet som var det mest påtrengende problemet. Kristiansand var åpenbart enda verre enn Kristiania i så henseende.⁴⁷

Man kan anlegge en mer positiv synsvinkel på Bloms tilsynelatende satiriske fiasko. Blom testet grensene for ytringsrommet like pågående som Peder Soelvold hadde gjort i Statsborgeren (se Nymarks artikkel). Men mens Soelvold hadde blitt knekket av den bor-

42. «Bordell» eller «tarvelig vertshus».

43. Referert i *Kometen* nr. 23, den 2. november 1842, fotnote på siste side.

44. *Kometen* nr. 24, den 9. november 1842 (siste side).

45. *Kometen* nr. 21, den 19. oktober 1842, s. 2. Morass = sump, myrlende.

46. *Kometen* nr. 23, den 2. november 1842, siste side.

47. «Brev til rektor Boye i Christianssand», i *Kometen* nr. 9, den 25. juli 1842.

gerlige offentlighetens portvoktere i 1835, slapp Blom syv år etter unna med å bli tiet i hjel. At han opptrådte anonymt var neppe en forklaring. Hvis myndighetene først hadde satt noe inn på å få has på ham, ville de nok, i Kristianias intellektuelle andedam, lett funnet ut at han var den som sto bak *Kometen*. Kanskje det lå en viss beskyttelse i at Blom flagget sine latinkunnskaper, mens Soelvolds frekkhet ble ansett som desto større fordi han var en ustudert allmuesmann? En siste mulig forklaring er at offentlighetens toleranse for satiriske uttrykk gradvis var blitt større. Hvis så er tilfellet, kan *Krydserens* langt større suksess ytterligere syv år senere sees som et utslag av at den samme tendens fortsatte.

KRYDSEREN – INDIVIDUALISME OG LIBERAL FOLKELIGHET

Krydseren var det første vittighetsbladet som fikk virkelig gjennomslag i offentligheten.⁴⁸ Det kom med sitt første nummer i januar 1849, og utkom den første tiden hver 14. dag. Siden kom det ut ukentlig, og etter hvert to ganger pr. uke. Til slutt hadde bladet fått en så etablert posisjon at det ble omdannet til den seriøse *Aftenbladet* fra 1. januar 1855.⁴⁹ Kanskje spilte det en rolle at mennene bak var blitt eldre og mer satte? Det er gjennomgående for de satiriske bladene at de som står bak dem er unge menn, stort sett under 25 år. *Krydseren* ble da også i sin levetid stadig gjenstand for paternalistiske forsøk på å avfeie det med dets «ungdommelighet».⁵⁰ Bladet opplevde likevel ikke å bli tiet i hjel av de større avisene.

Hans Øhrn Blom omtales av og til i *Krydserens* spalter, og da gjerne med sympati.⁵¹ I likhet med *Kometen* markerte bladet seg klart som politisk opposisjonsorgan, med liberal og demokratisk profil, og med *Corsaren* som inspirasjonskilde. Bladet hadde mange prygelknaber, men også to erklærte idealer: Wergeland, som var død noen få år tidligere, og dennes gamle venn og senere motstander, Ludvig Kristensen Daa, som var en markant og uavhengig pressemann og politiker av liberal støpning. Bladet var tilhenger av politiske partier og aviser med en klar politisk profil.⁵² Men det var samtidig et hovedmål å kritisere ethvert overtramp, uansett partitilhørighet. Dette var langt mer i overensstemmelse med Folkepartiets interesser, hevdet bladet, enn «den morgenbladiske Maner, der tilhulle Alt med Kjærligheds Kaabe, for at bevare Eenhed og Sammenhold inden Partiet.»⁵³ Nettopp *Morgenbladet*, som i utgangspunktet hadde ønsket bladet velkommen,⁵⁴ gjorde *Krydseren* seg raskt til uvenns med. *Krydseren* satte sin ære i å komme med uvelkomne sannheter, også overfor dem som viste dem velvilje. Ambisjonen om uavhengighet gjenspeiles i navnet. Bladet gikk mot vinden, på kryss og tvers (se figur 3).

48. Bladet ble adskillig omtalt og referert i andre blader og aviser. I 1863 var etterfølgeren *Aftenbladet* den Kristiania-avis som hadde nest flest abonnenter utover landet: 900, mot 2500 for *Morgenbladet*. Se Flo 2010, s. 24.

49. For en oversikt over bladets historie, se Berntsen 1999, s. 35–38. Syvertsen (1991) byr på mange fine analyser av bladets rolle som kritiker av sosiale og politiske forhold. Se for eksempel analysen av visene om henholdsvis stortingsmannens og fattigmannens liv og levnet, s. 42–45.

50. *Drammens Tidende* hadde blant annet anført dette, gjengitt i *Krydseren* nr. 14, den 15. juli 1849, siste side.

51. For eksempel i *Krydseren*, nr. 5, den 4. mars 1849 i «Svar til Fr. Brandts Opsats i Rigstidenden no 54». Her refereres et stormfylt møte i Studentersamfundet hvor Blom tok ordet mot «den intelligente Klique», som ville nekte journalisten og opposisjonsmannen Rolf Olsen adgang.

52. Programartikkelen «Til Publikum!» i åpningsnummeret, *Krydseren*, nr. 1, den 7. januar 1849.

53. «Pressen», i *Krydseren* nr. 90, den 4. januar 1851. *Morgenbladet* var på dette tidspunkt fortsatt å regne som et opposisjonsorgan. Men det skulle komme til å skifte side nettopp i løpet av dette året.

54. «Christianiaposten og Oppositionens program. Del III», *Morgenbladet* nr. 67, den 8. mars 1849.

Revue.

—

Scene ombord i Krydseren.

Fig. 3: *Krydserens* redaksjon, eller mannskapet på avisskuta. I tillegg til Meidell og Richter (se nedenfor), var Hartvig Lassen og J. T. Rørdam blant medarbeiderne. Fra nr. 21, den 13. september 1849. Foto: Nasjonalbiblioteket.

Bergenseren Ditmar Meidell (1826–1900) var den drivende kraft. I sin biografi over Meidell i en serie artikler i *Norsk Folkeblad*, roste Bjørnson ham som «den fineste og vittigste Pen, som har arbejdet i den norske Journalistik.»⁵⁵ Bjørnson hevdet at 1840- og tidlig 50-tall var den gretneste og tørreste tid i vår nyere historie, og at *Krydseren* lyste opp i den med sin humor og sitt vidd. Noe av problemet, påpeker Bjørnson, var at studentene fortsatt dominerte den dannede offentlighet med sin «ufolkelige Dannelse». Mennene bak *Krydseren* var preliminarister («præler»), altså folk som studerte til norsk embetseksamen. Fordi de ikke hadde latin, var de utelukket fra det gode studenterselskap, blant annet i Studentersamfundet. Dette ble da naturligvis også holdt mot *Krydserens* mannskap. I realiteten var det nettopp denne posisjon halvveis innenfor, halvveis utenfor som gjorde at de kunne spille rollen som uavhengige kritikere og satirikere, som klegg på sokratiske manér.

Bjørnson roser bladet for dets folkelighet, og dette er utvilsomt et aspekt ved bladets profil. *Krydseren* refererer med sympati den danske skribent P. L. Møller, som kjente Norge, og ifølge bladet ytet det norske folk all ære.⁵⁶ Han var imidlertid blitt upopulær i den ellers så danmarksbeundrende intelligensen fordi han hadde tillatt seg å spøke med en degenerert liten fraksjon som i Kristiania helt uberettiget påberopte seg å representere «Folket», særlig overfor utlendinger. De som opptre som det norske folks ordførere i hovedstaden kunne deles i bjørner med og uten glacéhansker, hevdet Møller, og han foretrakk selv de siste – altså de som riktignok var grove og udannede, men som ikke prøvde å kamuflere dette med et påklistret (hanske-)skinn av forfinethet. Fra andre land gjenkjente Møller straks den innbilske, forfengelige mennesketypen i Kristiania, den som så med dyp forakt på det ærlige, godhjertede folk og skjelte det ut for å være rå kraftpatrioter.

55. «Ditmar Meidell», i *Norsk Folkeblad*, nr. 3, 15. januar 1870. Resten av biografien står i nr. 4, 5, 6 og 9 samme år.

56. «Revue – P. L. Møllers sidste Ytringer om Normændene», i *Krydseren*, nr. 4, den 18. februar 1849.

De tapre præler i *Krydseren*, som sto i første rekke i kampen mot den akademiske elitens suverene arroganse, unnslø seg likevel ikke for å sparke nedover mot andres kunnskapsmessige og verbale ubehjelpelighet. I forholdet til provinsbladene inntok de den samme nedlatende tonen som de selv anklaget kristianiaeliten for: «Når vi betragte dem, see vi for os et Chaos af Borneerthed og Usands, hvorom der intet andet kan siges end at det er Borneerthed og Usands». ⁵⁷ De anklaget provinsbladenes medarbeidere for å formidle den rene «Idiotisme» og for å være halvstuderte røvere, eller de raljerte over deres innskrenkede småbykonservatisme eller nærmest overtroiske forestillinger. ⁵⁸ Også de «saakaldte demokratiske Provindsblade» fikk imidlertid gjennomgå, fordi de tok ukritisk signal fra *Morgenbladet* og gjorde seg til «rene Karikaturer af deres store Mester og Forbilleder». Slik forvandlet de med «den største Virtuositet av Verden» ganske fornuftige resonnementer til «komplet Sludder». ⁵⁹

Det kan være interessant å sammenholde denne holdningen med noen elementer fra biografien til en av medarbeiderne i *Krydseren*, den senere statsminister i Stockholm, Ole Richter (se figur 4). Richter var født og oppvokst på gården Rostad i Inderøy, som ble drevet av hans far. I farens slekt var det mange embetsmenn, men på morssiden var han av ren bondeætt langt tilbake, noe han var stolt av. ⁶⁰ Richter kom til Kristiania i 1846, ennå ikke fylt 17 år, for å studere til preliminæreksamen. Etter det første sjokket fant han seg godt til rette i hovedstaden. ⁶¹ Da han kom tilbake til Trøndelag som konstituert sorenskriver i Stjørdal og Verdal i 1853, følte han det som om han var havnet i eksil. Han skrev lengselsfullt til Meidell og nærmest tigget om hyppige livstegn fra hovedstaden. Midt i sine gamle hjemtrakter klaget han over at han led av skjærende anger og hjemlengsel, landsforvist mellom mennesker han ikke hadde noen sympatier eller ideer til felles med. ⁶²

Den tone *Krydseren* anla overfor provinspressen var nok noe av bakgrunnen for at det ble oppfattet som ren mobbing da *Krydseren* i sin helhet gjengav et litt klønete formulert brev en skolelærer fra distriktene hadde sendt til redaksjonen. Denne læreren hadde sendt et prøveeksemplar av *Krydseren* i retur fordi han ikke kunne påta seg oppgaven bladet ubedt hadde foreslått for ham, nemlig å selge det i kommisjon til folk i hans område. Brevet var anonymisert i avisen (signert I. I.), men det ble opplyst at det lå til ettersyn i redaksjonen. ⁶³ En viss T. L. M. uttrykte i flere lange artikler i *Morgenbladet* sin skuffelse over bladet i anledning gjengivelsen av skolelærerens brev. ⁶⁴

Hvor kunde De da, min kjære Krydser De, som jeg saa gjerne vilde tiltro en ædel Følelse, en ifølge Deres Alder dyrket Forstand, Sandhedskjærlighed og mange andre herlige Egenskaber, hvor kunde De bekvemme Dem til at misbruge en tosset Stymper ⁶⁵ aldeles private Brev til Dem [...] og derved stille Forfatterens, den stakkels Skolemesters, Aandsfattigdom blottet frem for Deres Publikum!

57. «Provindspressen» i *Krydseren*, no. 11, den 15. juni 1849.

58. Samme sted, samt i «Revue», i nr. 5, den 4. mars 1849.

59. «Morgenbladet og Provindspressen», i *Krydseren*, nr. 20, den 31. august 1849.

60. Fuglum 1957, s. 2–8.

61. Ibid., s. 13–14.

62. Brev fra Richter til Meidell, pinseaftnen 1853; i Steen 1944, s. 81.

63. «Revue» i *Krydseren* nr. 12, den 24. juni 1849, siste side.

64. «Til Krydseren», i *Morgenbladet* nr. 203, den 22. juli 1849. Svaret fra *Krydseren* følger i *Morgenbladet* nr. 208, den 27. juli 1849. T. L. M.s gjensvar står i *Morgenbladet* nr. 233, den 21. august 1849. *Krydseren* tar igjen opp saken i egne spalter i nr. 19, den 25. august 1849, s. 3.

65. Stymper = stakkar, mislykket fyr. Egentlig lemlestet, handicappet (med ett eller flere avstumpede lemmer).

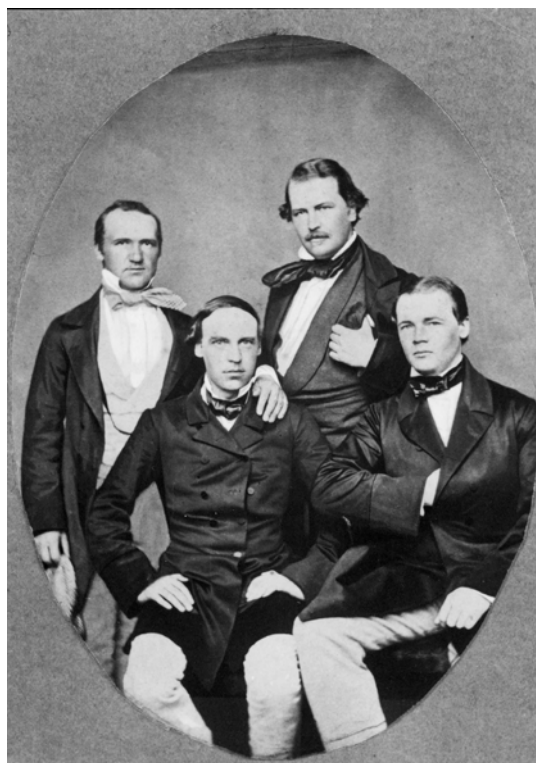

Mot slutten røper innsenderen T. L. M. at han selv er skoleholder. Det er riktignok mange skolelærere som ikke burde vært det, men det er også mange virkelig flinke lærere blant allmuen, «hvilke De med Deres satiriske Svøbe ikke kunde nå.» *Krydseren* burde avstått fra latterliggjøring og heller vist sympati for de stakkars skolelærernes økonomiske situasjon, mente T. L. M. Men i sitt forsøk på å gjenreise lærerstandens ære, stemplet han altså en sakesløs yrkesfelle som «tosset Stymper», preget av «Aandsfattigdom» og uten ferdighet i å uttrykke seg. I sitt tilsvare reagerer *Krydseren* nettopp på dette, idet de hevder at de ikke hadde noen ond hensikt med å gjengi brevet, men tvert imot nettopp ville henlede oppmerksomheten på allmueskolelærernes vanskelige kår.⁶⁶ De avslutter med en typisk krydsersk revkrok: T. L. M. har med sitt innlegg vist at det ikke er den først omtalte skolemester (I. I.) som er den største stymper blant skolemestere. Samtidig innrømmer *Krydseren* at noe av hensikten med å gjengi I. I.s brev var å fremvise en skolelærer som ikke var i stand til å uttrykke seg.

Denne utvekslingen er et eksempel på at den satiriske stil i høy grad er egnet til å fremkalle misforståelser og forsterke konflikter ved at sårede følelser settes i spill, forstyrrer rasjonaliteten og forstørre motsetningene. *Krydseren* og skoleholder T. L. M. var nemlig helt enige i sak: Skoleholderne fikk skandaløst dårlig betalt, og det førte til at det var for mange ukvalifiserte. Dermed er denne debatten et skoleeksempel på hvordan man, med konfliktforskeren Evelin Lindners ord, ikke skal gå frem for å «wage good conflict».⁶⁷

KRYDSEREN OG THRANEBEVEGELSEN: FRA SLEIVKJEFTET FREKKAS TIL MAKTENS LØPEGUTT

Krydserens raljering over angivelig ubehjelpelige skolemestere er imidlertid bare å regne som uskyldig, ungdommelig snørrhovenhet, sammenlignet med den sadistisk-pedantiske holdning de skulle komme til å vise da de å svingte skolemesterpisen over Thranebevegelsen.

Fig. 4: Selvbevisste unge menn. De to i forgrunnen er fra venstre Ditmar Meidell og Ole Richter, venner og kolleger i *Krydseren*. Bak står Carl Salomonsen og Christian Lasson. Sistnevnte ble regjeringsadvokat og far til Oda Krogh og Bokken Lasson. Foto fra 1850-årene, fra Oddvar Grønli's samling i Gannerusbiblioteket/Rostads venner. Ukjent fotograf.

66. «Til Skolemester T. M. L.», i *Morgenbladet* nr. 208, den 27. juli 1849.

67. Lindner 2009.

I en oppsummering av første halvdel av 1800-tallet i nyttårsnummeret 1851, hevdet *Krydseren* at de tidligere radikale dikterne og skjønnåndene nå hadde sviktet folket.⁶⁸ Det vil si: Egentlig hadde mange av dem aldri brukt folket til annet enn å bekrefte sine fine fornemmelser og sitt eget ego.⁶⁹ Nå var de skremt av 1848 års begivenheter, de klaget over tidens råhet og pøbelaktighet og følte en ubetvingelig redsel og avsky for alt som vedrørte friheten og folket. I *Krydserens* relasjon til Thranebevegelsen ser det imidlertid ut til at satirikerne selv reagerte nøyaktig på den måte som de bebreidet hos andre. De sviktet sin oppgave som maktkritikere og vendte i stedet spydspissen mot en motstander som allerede lå med brukket rygg.

Krydseren var politisk uenig med Thrane, og behandlet ham like respektløst som sine øvrige politiske motstandere. Det var ingen satirisk ukultur i det. Det slående er måten det skjedde på. I et forrykende angrep på *Arbeider-Foreningernes Blad* i september 1853, på et tidspunkt da bevegelsen var knekket, gjorde *Krydseren* et stort nummer av at de selv ikke kunne ta stilling til de klagemål Thranebevegelsen fremmet, fordi det hele var ubehjelpelig formulert. Det vittige satiriske poeng besto i at *Arbeiderbladets* redaktør ble anklaget for å ha hisset opp ordene og setningene til en uorden som hadde sin parallell i den politiske og sosiale uorden bevegelsen hadde skapt:

Ordene rende af Gaarde uden Stands, Subjektet har ikke Tid til at vente paa Prædikaten, men stryger afsted efter Objektet, der befinder sig midt inde mellem en hel Del Præpositioner, Konjunktioner, Adverbier og andre lavere Ordklasser for at oppmuntre dem til at 'bryde Lænker, Baand og Tvang' og ikke længer taale nogen grammatisk «Klasseinddeling eller Sætningsorden».⁷⁰

I realiteten var det her satirikerne i *Krydseren* som hadde vanskelig for å forstå og utrykke sakens essens klart og direkte, og gikk omveier i stedet for å gå rett på sak. Dette er også noe av tematikken i et av tilsvarene fra *Arbeider-Foreningernes Blad*. Dette svaret er unektelig rotete og preget av både mindreverd, språklig avmakt og aggressiv fortvilelse. Men det er også preget av vilje til å stå opp for seg selv og bekjempe urettferdighet:

Skjønt Redaktionen er ligesom Arbeiderne indskrænket og ikke kan skue ind i de Stores skarpe Blik, Lærdes Veltalenhed og flere Blades Fiinhed, som Krydseren, kun at støde an mod de Svage og Forsvarsløse men meget fornuftig veed at undgaa at komme i Berørelse med de fremragende fine og udsirede Mansjetter, samt alle, der hører til Embedsvældet og de Magthavendes personlige Handlinger; saa vil dog Redaktionen, i sin Uvidenhed, tillade sig at gjøre sine eenfoldige Bemærkninger. [...] Vi forstaa os ikke paa at krydse, at gaa omveie [...] Af Mangel paa at ikke kunne forstaae Sproget og skrive kort, endmindre harcelere som Krydseren, bliver vort Tilsvær længere end vi ønskte, men bede den ærede Leser at unskylde samme og tage vor gode Villie fra den bedste og mildeste Side. [uthevelse ved K.Ø.]⁷¹

Et halvt år senere, da dommen over Thranebevegelsen hadde falt, fant *Krydseren* at de strenge straffer som ettertiden i hvert fall i Thranes tilfelle har sett som et eklatant justis-

68. «En historisk-filosofisk Betragtning over det forløbne nittende Halvseculum», i *Krydseren*, nr. 90 den 4. januar 1851.

69. «Det lidende undertrykte Folk var saa æsthetisk skjønt at skue, naar man traadte frem på en Altan eller Trappe for at lade sig beundre af det, og hvilken Nydelse laa ikke i at begeistre det fra et saadant Standpunkt.» («En historisk-filosofisk Betragtning over det forløbne nittende Halvseculum», i *Krydseren*, nr. 90 den 4. januar 1851).

70. *Krydseren* nr. 229, den 17. september 1853, art. «Arbeiderbladet».

71. *Arbeider-Foreningernes Blad*, nr. 36, den 3. september 1853.

mord, utvilsomt var juridisk korrekte.⁷² De mener allikevel at man ut fra en politisk betraktning burde unnlatt å straffeforfølge Thranes tilhengere for deres åndelige uformu- enhets og politiske umyndighets skyld. Det som er forbløffende er at *Krydseren* i fullt alvor reduserer dommen over Thranebevegelsen til et spørsmål om manglende overbærenhet med en hjelpeløs uttrykksform:

De har visst at de levede i et frit Samfund hvor Ytringsfriheden næsten er ubegrændset. Det er ikke det, der har fældet dem, at de ikke tog sig iagt for at passe Grændsen for Udstrækningen af denne Ytringsfri- hed; men Tingen er at de ikke har kunnet redigere sine Udtryk, de har manglet Formen. Enhver maa tilstaa, at dette er saa, og at det, naar Alt kommer til Alt, er derfor de Fleste af dem er fældet. [uthevelse ved K.Ø.]⁷³

Her fortøner det seg som satirikerne i *Krydseren* gjorde seg blinde for politiske realiteter. De lot seg besnære av sin egen lek med ord og gikk seg vill i sin satiriske sandkasse. Det ligger i satirikerens rolle å latterliggjøre sitt objekt ved å holde det opp mot en moralsk eller politisk standard: det rette.⁷⁴ Men her er det rette ikke blitt et spørsmål om moral, men om grammatikk, akkurat som i deres opprinnelige spøk om emnet. Forskjellen er at det nå er på ramme alvor. I sin for øvrig meget rosende biografi over Meidell, har Bjørn- son mot slutten en kritisk anmerkning om redaktørens «Dandy-mæssige Fornemhed». Den fikk ham til å trekke seg tilbake og sorgløst leende overlate valplassen til andre når de anti-demokratiske krefter tok for rå og skitne midler i bruk i den politiske kampen. Det var en holdning som kunne synes «mere æstetisk end moralsk» hvis man ikke visste hvor fast i troen Meidell var på demokratiets seier, hevder Bjørnson.⁷⁵ Men i Thrane-saken later det til at den estetiserende holdning snarere var et uttrykk for manglende erkjennelse av de brede lags situasjon og makthavernes holdning til den. For ettertiden fortøner nem- lig sakens realiteter seg stikk motsatt av det *Krydseren* hevdet. Thrane ble ikke dømt på grunn av manglende dannelses og språklige uttrykksevne hos bevegelsens medlemmer. Mona Ringvej har argumentert overbevisende for at det som ble ansett som selve Thranes forbrytelse, nettopp var hele bevegelsens opplysnings- og bevisstgjøringsvirksomhet. Den hadde til hensikt å bringe arbeiderne opp på et nivå hvor de kunne ta del i det politiske samfunn.⁷⁶

I en viss forstand tok *Krydseren* likevel ikke helt feil av situasjonen. For den store vekten man la på en akademisk, korrekt form bunnet i en tro på at dette var det ytre tegn på politisk og moralsk dannelses. Det var dette som var den virkelige skatt man ervervet seg gjennom akademisk dannelses, og som gjorde at man lettest kunne nærme seg den ideale fellesnytte, som Nymark omtaler (se forrige artikkel). Folkelig språk og fornuft og folkets interesser hadde på visse måter fått en sterkere og mer legitim plass i den offentlige meningsdannelses siden Peder Soelvolds tid.⁷⁷ Det gjaldt også i *Krydserens* spalter. Men i møte med Thranebe- vegelsen og dens klarere formulerte interessepolitikk slo mange instinktivt ring om det meritokratiske dannelsesaristokratiske styringsprinsipp som Fredrik Stang utmyntet i formu-

72. *Krydseren* nr. 273, den 12. april 1854, art. «Kristiania».

73. *Krydseren* nr. 273, den 12. april 1854, art. «Kristiania».

74. Quintero 2007, s. 3.

75. Bjørnstjerne Bjørnson, «Ditmar Meidell (Sidste Artikel)», i *Norsk Folkeblad* nr. 9, den 26. februar 1870, s. 57–58.

76. Ringvej 2014, s. 260–274.

77. Dørum 2013.

leringen «Almenviljen lutret og modereret».⁷⁸ Habermas beskriver nettopp interessepolitikens inntog på 1800-tallet som en av de største trusler mot den kommunikasjons- og styringsmodell han har gjort berømt under navnet borgerlig offentlighet.⁷⁹ Noen av folkebevegelsens sympatisører utviklet seg på denne bakgrunn for en tid i klar anti-demokratisk retning. Det gjaldt blant andre husmannssønnen og akademikeren Vinje. Han hadde i likhet med *Krydseren* etter hvert tatt avstand fra Thranebevegelsen. Mot slutten av 1850-tallet gikk han også mot de famlende forsøkene på en politisk allianse mellom bondebevegelsen og byradikalere i Reformforeningen av 1859, for han kunne ikke «som eit opplyst menneske gå i lag med dei fåkunnige, dvs. bøndene», som Olav Vesaas uttrykker det.⁸⁰

Disse holdningene kan virke overraskende reaksjonære i retrospekt, men kravet om en viss dannelse og utdanning som grunnlag for deltagelse i den politiske debatt hadde sine grunner, den gang som i dag. Nils Ivar Agøy beskriver i den påfølgende artikkel hvordan gjennombruddet for en politisk folkelig offentlighet mot slutten av århundret også førte med seg at sannhets- og rimelighetshensyn ble satt under press. Demokratiet hadde sin ukultur, slik det meritokratiske åndsaristokratiet hadde sin.

KONKLUSJON

De to satirebladene som er behandlet i denne artikkelen, har sannsynligvis gitt viktige bidrag til å demokratisere offentligheten ved at de myket opp respekten for det sosiale hierarki og tillot seg å latterliggjøre makthavere. Det viktigste var kanskje at de skapte rom for en større spennvidde av ytringer. De utfordret et klamt konsensusideal og gjorde det legitimt for motsatte interesser å tørne sammen i offentligheten. Slik bidro satirepressen antagelig til å bane veien for et organisert partivesen, noe dens medarbeidere også var tidlig ute med å ta eksplisitt til orde for.

Men som vi har sett, kunne de også svikte det demokratiske kall de hadde gitt seg selv ved å vende sin satiriske spydspiss, ikke mot makthaverne, men mot dem som lå nede eller var marginaliserte. Dette hadde noen ganger en sentrum–periferi-dimensjon. De satirikerne vi har tatt for oss her, var alle utenbys fra og hadde søkt til Kristiania for å studere. I dette bildet kan vi dessuten trygt inkludere mestersatirikerne Vinje, med sin ulykkelige forelskelse i hovedstadens elitemiljø og sin tvisynte holdning til det bygde-Norge han kom fra.⁸¹ Disse innflytterne utøvde sin satiriske virksomhet i hovedstaden langt på vei i kraft av å være outsidere, og de rettet sin svøpe mot kristianiaelitens arroganse. Men Kristianas draging som kulturelt og politisk sentrum satte sitt preg også på dem selv, og i relasjon til provinsen fikk de en del av hovedstadsarrogansen med på kjøpet (se figur 5). I den forstand kunne man si at kristianasatirens historie også er en historie om innflytteren som selvforakter. Samtidig er dette et innfløkt tema, for Kristiania var jo innflytterbyen fremfor noen, inkludert for mange av dem som satirikerne definerte som del av en hovmodig kristianiaelite.

78. Kaartvedt 1964, s. 441.

79. Habermas 1991 [1962], se f.eks. s. 121 og 167.

80. Vesaas 2018, s. 197. Se også s. 223–224.

81. Hans syn på Schweigaard og omtalen av ham fra jus-forelesningene kan stå som et bilde på dette: «...denne fagre Mannen med dei ungdomsraude Lippor ...». Sitert etter Vesaas 2018, s. 142. I sine artikler om Schweigaard etter dennes død var Vinje langt mer kritisk. Ved slik å ta opp til grundig overveielse sin stilling til Schweigaard, klar gjorde Vinje sin egen posisjon for det kort etter bar mot slutten for ham selv. Ibid., s. 440–442.

Fig. 5: Interiør fra et kongelig slott, ca. 1830, av Johannes Flintoe. Det dreier seg ikke om det kongelige slott i Christiania, som noen har ment, for det sto ferdig først i 1849. Men dette lett satiriske bildet kan Flintoe likevel ha hentet inspirasjon til i norske forhold. Personene i forgrunnen til venstre ligner i hvert fall ganske mye på solide stortingsbønder som har trådt inn i en verden av urban overklasse som i utgangspunktet var svært fremmed for dem.⁸² Foto©: O. Væring Eftf. AS.

En annen måte satirikerne sviktet sin rolle på, var ved å forstyrre og avlede den offentlige debatt fra essensielle temaer fordi de forelsket seg i sin egen estetiske og provokatoriske lek med ord og satiriske roller. Elitær arroganse og klovnete avsporing var ukulturen som snek seg inn og spente ben for satirikernes forsøk på å utvide den kritiske bevissthet. Dette var likevel for småtterier å regne i forhold til deres vedvarende opposisjonelle og kritiske inn-sats. Men det var ett tilfelle hvor *Krydseren* for alvor snublet inn i en ytterst ukledelig rolle som løpegutt for makthaverne, nemlig i behandlingen av Thranebevegelsen. *Krydseren* overøste den med hånsord, etter at den var blitt knekket av rettsapparatet. De skarpskodde satirikere ble i dette stykke det gamle regimets nyttige idioter.

LITTERATUR

- Berntsen, Bredo 1999: *Skarpt sett*. Oslo: Andresen & Butenschøn.
- Dørum, Knut 2013: «Et oppgjør med eneveldet og standssamfunnet. Dannelsen av en folkelig offentlighet i norske bygder 1815–1850», i *Historisk Tidsskrift* 1-2013.
- Eide, Martin (red.) 2010: *En samfunnsmakt blir til*. Bind 1 i Hans Fredrik Dahl et al. (red.), *Norsk presses historie 1660–2010*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Flo, Idar (red.) 2010: *Norske aviser fra A til Å*. Bind 4 i Hans Fredrik Dahl et al. (red.), *Norsk presses historie 1660–2010*. Oslo: Universitetsforlaget.

82. Se Myhre 1990, s. 96.

- Forbes, Amy Wiese 2010: *The Satiric Decade. Satire and the Rise of Republicanism in France, 1830–1840*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Fuglum, Per 1957: *Ole Richter. Ungdom og stortingsvirke*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gripsrud, Jostein (red.) 2017: *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Habermas, Jürgen 1991 [1962]: *Borgerlig offentlighet*. Oslo: Gyldendal.
- Haarberg, Jon 1985: *Vinje på vrangen. Momenter til revurdering av en nasjonal klassiker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jakobsen, Kjetil 2016: *Etter Charlie Hebdo. Ytringsfrihetens krise i historisk lys*. Oslo: Press.
- Johansen, Anders 2017: «1814–1840. Landets beste menn». I Jostein Gripsrud (red.), *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krogh, Thomas 2010: «Republikanerne», i *Historisk Tidsskrift* 2-2010.
- Kaartvedt, Alf 1964: *Fra Riksforsamlingen til 1869*. Bind 1 i Alf Kaartvedt et al. (red.), *Det norske storting gjennom 150 år*. Oslo: Gyldendal.
- Lindner, Evelin Gerda 2009: *Emotion and Conflict. How Human Rights Can Dignify Emotion and Help us Wage Good Conflict*. London: Praeger.
- Mchangama, Jacob og Frederik Stjernfelt 2016: *Men. Ytringsfrihedens historie i Danmark*. København: Gyldendal.
- Maggio, J. 2007: «Comics and Cartoons: A Democratic Art-Form». *Political Science and Politics*, Vol. 40, no. 2.
- Myhre, Jan Eivind 1990: *Hovedstaden Christiania. Fra 1814 til 1900*. Bind 3 i Sivert Langholm et al. (red.), *Oslo bys historie*. Oslo: Cappelen.
- Myhre, Jan Eivind 2011: *Kunnskapsbærerne 1811–2011. Akademikere mellom universitet og samfunn*. Bind 8 i John Peter Collett (red.), *Universitetet i Oslo 1811–2011*. Oslo: Unipub.
- Quiñero, Ruben 2007: «Introduction: Understanding Satire», i R. Quiñero (red.), *A Companion to Satire*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Ringvej, Mona 2014: *Marcus Thrane. Forbrytelse og straff*. Oslo: Pax Forlag.
- Seip, Jens Arup 1974: *Utsikt over Norges historie*, bind 1. Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, Francis 1978: *Den vanskelige frihet. 1814–1851*. Bind 10 i Knyt Mykland (red.), *Norges historie*. Oslo: Cappelen.
- Skinner, Quentin 2009: «Det negative frihetsbegrep: Machiavelli og moderne perspektiver», i *Vilkårlig makt. Essays om politisk frihet*. Oslo: Res Publica.
- Steen, Gudrun 1944: *Ditmar Meidell*. Oslo: Cammermeyers boghandel.
- Storsveen, Odd Arvid 2010: «Democracy and Elections: The Norwegian Experience 1830–1850» i *Revue d'histoire nordique* 10 (2010).
- Syvertsen, John W. 1991: *Krydspeiling på «Krydseren»*, Hovedoppgave i litteraturvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Thielst, Peter 1995: *Historien om Søren Kierkegaard (1994)*. Oslo: Gyldendal.
- Todorov, Tzvetan 1995: *The Morals of History*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Vesaas, Olav 2018: *A.O. Vinje. Ein tankens hærmann*. Oslo: Cappelen Damm.
- Wallem, Fredrik B. 1916: *Det norske studentersamfund gjennom hundrede aar: 1813 – 2. oktober – 1913*. Del 1. Kristiania: Aschehoug.

AVISER

Arbeider-Foreningernes blad
Den Constitutionelle
Kometen
Krydseren
Morgenbladet
Norsk Folkeblad